

Besat af Nijinskij

af Ole Nørlyng (ballethistoriker m.m.)

John Neumeier er også samler. Stiftung John Neumeier rummer en af de rigeste dansesamlinger i verden, og Neumeiers interesse for Nijinskij har i enestående grad sat sit præg på denne samling, ligesom han livet igennem har gennemarbejdet fænomenet Nijinskij rent koreografisk.

FOTOS:
Alle billeder er venligst udlånt af Stiftung John Neumeier
– Dance Collection udelukkende til dette særnummer.

En Fauns Eftermiddag. Hamburg Ballett. Ballet af John Neumeier.
Danser: Otto Bubenicek. Foto: Holger Badekow

John Neumeier er en meget grundig mand. Lige så optaget John Neumeier i sine koreografier er af nuet, lige så vigtigt er det for ham at kende fortiden. Mesterkoreografen og den geniale teatermand John Neumeier er ikke blot optaget af øjeblikket med dets nærvær og autenticitet. Han er også et menneske, der søger tilbage i fortiden for at erhverve sig den indsigt, der skal til, når man vil intensivere nuet, så det risler publikum koldt ned ad ryggen.

Øjeblikkets og nuets kunstart

Det var handlingsballettens fader, den franske koreograf og balletreformator, Jean-Georges Noverre (1727-1810),

der formulerede den teoretiske baggrund for den såkaldte "ballet d'action". Samme Noverre udgav i 1760 den berømte bog med titlen "Lettres sur la Danse et les Ballets", og denne bog har siden tjent som noget af en bibel for enhver koreograf, der har beskæftiget sig med at skabe dramatiske balletter. Begavet skrev Noverre dengang om, hvorledes man i dans kun kan fremstille nutiden. Det er ikke på nogen måde nemt i dans at fortælle om fortiden endsige om fremtiden. I dans må det, der skal fortælles, vises direkte her og nu for øjnene af publikum. Dansen er således mere end nogen anden kunstart øjeblikkets og nuets kunst. Det er en sandhed,

man ikke kan undsige sig. En sandhed Neumeier altid søger at efterleve i sine værker.

Det betyder imidlertid ikke, at fortiden er irrelevant for den skabende koreograf – endsige danserne, der skal gestalte de i dramaerne agerende personer. Tværtimod. Vi må kende forhistorien – for at forstå historien. Derfor er John Neumeier også besat af fortiden, også selvom han i sin kunst netop arbejder med nuet.

Vaslav Nijinskij

Denne besættelse kan føres tilbage til dengang, han som ganske ung læste en bog om den russiske danselegende Va-

slav Nijinskij (1889-1950). Selv anfører Neumeier, at han for alvor opdagede sin interesse, da han som 11-årig stiftede bekendtskab med Anatole Bourmans bog "The Tragedy of Nijinsky". I dag står denne bog måske ikke længere for ham som en vigtig bog. Han er ikke bange for at kalde den "bad book", men dengang var det døren, der blev åbnet ind til ikke blot en helt usædvanlig skæbne i den nyere ballethistorie, men også til hele den epoke fra 1909 til 1929, som Serge Diaghilev og Les Ballets Russes stod for.

Neumeiers intellektuelle tilgang

John Neumeier er fra USA, og han voksede op i den midtamerikanske pro-

vinsby Milwaukee, hvor der ikke var noget balletkompagni eller danseliv af betydning. For overhovedet at komme i kontakt med dans læste han om det. Tilgangen var altså mere intellektuel end egentlig direkte fysisk eller visuel. Denne intellektuelle drift og dette vidensfundament har altid fulgt Neumeier som en uhyre væsentlig tilgang til det, der er blevet hans livsværk.

Stiftung John Neumeier

Bøger om ballet handler om den dans, der er blevet danset. Om fortidens dans. Et er den viden, vi her kan erhverve os, noget andet de nye indre billeder, som også er en følge af læsningen. Her blander den erkendelse af fortiden sig med

de anelser og visioner, fremtiden måske kan rumme. For John Neumeier er det en slags primær beskæftigelse – eller grundforskning om man vil. Og her ligger kimen til det, der skulle udvikle sig til en samlermani af dimensioner.

At besøge John Neumeier privat er som at blive lukket ind i et museum. Allerede i entréen står man ansigt til ansigt med ballethistorien i glas og ramme. Overalt hænger der tegninger, litografier og plakater. Der er bronzeskulpturer og fotografier, alverdens genstande der har tilhørt denne eller hin berømt – og som kernepunkt drejer det sig igen og igen om Vaslav Nijinskij. Neumeier er simpelthen indehaver af verdens største samling af "everything to do with"

Una Troubridge: Vaslav Nijinsky, Bronze, 1912-13.
Foto: © Stiftung John Neumeier – Dance Collection

Nijinskij. Intet mindre!

Ingen bevægelse, intet trin, ingen gestus fremstiller "fortiden", og alligevel springer øjeblikkets nærvær ud af historien. For John Neumeier er det en afgørende del af brændstoffet. Dansens aktuelle handling står i næsten mytisk forstand i nærtkontakt med det forgangne – alt det der ikke er bevægelse mere, men størknet som billeder, som skulpturer eller frosset fast i fotografiet. Og dog – selv den mest døde af alle genstande rummer en erindring om et

liv, om dynamik og bevægelse. Det er denne spænding mellem den absolutte nutid og den uendelige fortid, der fascinerer Neumeier, og det er ofte denne spænding, der er gnisten, som sætter den koreografiske proces i gang.

John Neumeier startede med at samle på bøger. Bøger om dans og dansere, alle mulige bøger fra alle tider og alle kulturer – men især bøger om Nijinskij. I dag rummer John Neumeiers bibliotek i hvert fald 13.000 bind om dans fra tidernes morgen til i dag. For Neumeier er det at studere en livsnødvendighed. Han må vide alt. Her begynder besættelsen – og resultatet er en fuldstændig ubegribelig encyklopædisk viden, som Neumeier gerne øser af også under arbejdet med at koreografere og ved indstuderingen af et af hans værker. Det såkaldte Shakespeare år i 1985 – hvor Neumeier skabte tre helaftensballetter over tre af den engelske 1600-tals digters største værker – "Som Man Behager", "Othello" og "Hamlet" – var også et læseår. Har Neumeier et Shakespeare bibliotek af dimensioner – ja, så har han tilsvarende også et bibliotek rigt på litteratur om Bach, Mozart, Mahler etc.

Listen er om ikke uendelig så meget, meget lang.

Nijinskij besættelsen tog for alvor fart, da den unge Neumeier i 1975 på en Sotheby auktion i London erhvervede Una Troubridges buste af Nijinskij i partiet som Faunen i "L'Après-midi d'un faune" – Nijinskij's første koreografi, skabt i 1912 til ham selv og en lille gruppe danserinder udført til musik af Debussy. I 1912 var Nijinskij's værk en koreografisk revolution, blandt andet fordi koreografen her arbejdede med en for dansen ukendt relief- og antik vasemaleri-stil og en uhørt direkte seksualitet. Skandalen udeblev da heller ikke dengang i 1912, og en sådan skandale kunne sætte selv meget berømte kunstnere i aktion. Således inviterede den verdensberømte billedhugger August Rodin Nijinskij og Diaghilev til frokost for at modellere den berømte og skandaleombruste danser.

Hvor Rodins lille statuette er en bevægelsesskitse, er Una Troubridges bronzehoved en seriøs gengivelse af modellens hoved, med den karakteristiske bukkehorns-fletning, der hører til faunens kostume. Udtrykket er stærkt,

indadvendt, dyrisk og gådefuldt.

For Neumeier blev nyerhvervelsen et startskud, og senere er der kommet så meget til, at Neumeiers samling af Nijinskij objekter – herunder en gips-afstøbning af hans fod og en række breve, der endnu ikke er kendte og publicerede – er langt den største i verden. Blandt de mest bemærkelsesværdige genstande er fx en stor samling af Jean Cocteau's tegninger forestillende Nijinskij i Fokins "Le Carnaval" og andre roller. Der er malerier af Jacques-Émile Blanche, som gengiver Nijinskij i "Danse siamoise", der er den tyske ekspressionist Max Pechsteins fremstilling af "Russisches Ballet", og naturligvis er der en betydelig samling af værker af Diaghilev scenograferne Léon Bakst og Alexander Benois.

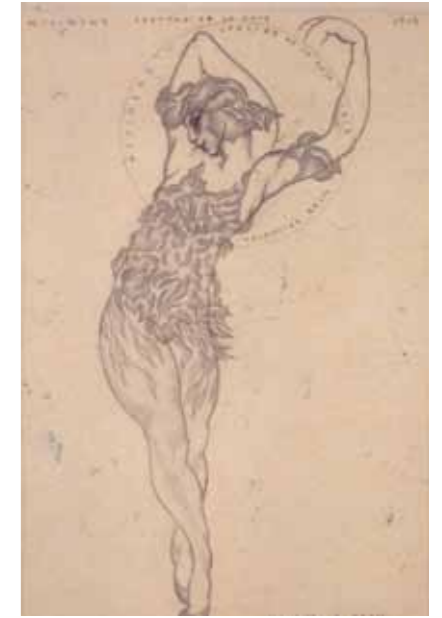
En besættelse

En samling er som et stort puslespil, og der vil altid mangle nogle brikker. Men for samleren er det netop den proces at erhverve og derefter at sammenstykke puslespillet til en så komplet helhed som muligt, der er det afgørende. Er man først gået i gang, griber det om sig, og John Neumeier tøver ikke med at bruge ordet "besættelse".

Naturligvis må milepælen i ballethistorisk forstand – "Le Sacre du printemps" fra 1913 – spille en hovedrolle i John Neumeiers Nijinskij samling. Det var her, at Nijinskij totalt brød med den klassiske ballets grundprincipper, idet han lod sine dansere stampe rundt med bøjede knæ og knyttede hænder til Stravinskij's vildt rytmiske og stærkt dissonerende musik. Resultatet var som bekendt en af teaterhistoriens største skandalepremierer, og værket, der dengang ikke blev danset ret mange gange, fik hurtigt en nærmest mystisk status. Senere er den blevet rekonstrueret så godt, som man overhovedet kunne. Her blev den dans, der var fortid, pludselig til levende nutid. Det døde fik atter liv. John Neumeier ejer en lang række af Valentine Hugos tegninger af ikke blot Nijinskij i "Le Spectre de la rose", men også Valentine Hugos tegninger fra "Le Sacre du Printemps". Her kan vi studere det udvalgte offer i Maria Piltz' skikkelse vride sig til udmattelse og død. Tegninger der også klart, som var de tænkt som koreografisk stenografi, er placeret i forhold til Stravinskij's musik. Det er

Jean Cocteau: Vaslav Nijinsky in "Le Carnaval", Crayon and ink, 1912. Foto: © Stiftung John Neumeier – Dance Collection

Valentine Hugo: Vaslav Nijinsky in "Le Spectre de la Rose", Pencil, 1913. Foto: © Stiftung John Neumeier – Dance Collection

Georges Lepape: Vaslav Nijinsky in "Shéhérazade", Gouache and ink, 1911. Foto: © Stiftung John Neumeier – Dance Collection

Nijinsky. Hamburg Ballett. Ballet af John Neumeier. Dansere: Alexandre Riabko, Anna Polikarpova, Otto Bubenicek. Foto: Holger Badekow

billedkunst, det er koreologi og musiknotation – og det er i videre forstand inspirationsmateriale til nye kreationer.

En udtømmelig kilde til inspiration

John Neumeier har heller ikke ligget på den lade side, når det drejer sig om selv at koreografere til det berømte Stravinskij partitur. Første gang han gjorde det, var i 1972. Siden har han i forskellige konstellationer, og i diverse typer af samspil med den stadigt voksende samling af genstande, hyppigt taget livet med "Le Sacre du Printemps". Samlingens "Le Sacre" og koreografens eget arbejde med Stravinskij's musik er ikke sådan at adskille.

John Neumers samling er således ikke en "død" samling. Det er en udtømmelig kilde til inspiration, og den måske mest subtile demonstration af dette samspil mellem kunstgenstande og koreografi finder vi i den fantastiske samling af Nijinskij's egen billedkunstneriske produktion – og den ballet med titlen "Nijinskij", John Neumeier skabte i år 2000.

Kunstneren Nijinskij

Vaslav Nijinskij sank som bekendt efter kun ca. ti års aktivt liv som danser og koreograf gradvist ind i skizofreniens mørke. Efter at han i 1913 havde giftet sig med den rumænske danserinde Romola de Pulszky rullede ulykkerne ind over Nijinskij, og hans tiltagende sindslidelse blev tydeligere og tydeligere. Forholdene blev naturligvis forværret af første verdenskrig, og ved krigens afslutning i 1918 var Nijinskij stærkt skizofren. Uhyggelig og rystende var hans sidste optræden – en solo som Nijinskij kaldte "Ægteskabet med Gud" – der blev udført på et hotel i St. Mouritz i Schweiz. I denne periode, hvor Nijinskij også blev indlagt på et sanatorium, var han beskæftiget med både at skrive og at male. Nijinskij's exceptionelle billedkunstneriske værker fra årene 1917-1919 har også haft Neumeiers interesse og hans samling af Nijinskij's tegninger, arbejder med farvekridt og tusch, er højst bemærkelsesværdig.

Netop på et tidspunkt, hvor flere andre avantgarde kunstnere eksperimenterede sig frem til den rene abstraktion – herunder Kandinskij, Mondrian og flere andre – var Nijinskij optaget af den rene abstrakte bue, cirkel, oval. Geometriske

former, der er bærere af symbolske værdier som fx menneskelige bevægelser og mentale strømme mod det uforklarlige, det guddommelige.

Tilsyneladende har det grafiske udgangspunkt for den mentalt desorienterede Nijinskij været de mennesker og den dans, han kendte til. Men hurtigt arbejdede han sig ud i et ingenmandsland af rene urformer, cirkelsegmenter,

Vaslav Nijinsky: Arcs and segments: lines, Crayon on pencil, c. 1918/19. Foto: © Stiftung John Neumeier – Dance Collection

øje-former og lignende. Blyanten og farvekridtet dansede i ganske bestemte buer og bevægelser på papiret. Linjerne hvævede sig og kredsede omkring et centrum – en sol? – eller et sindbillede på Gud? Rækken af tegninger er så gennemførte, at man fornemmer Nijinskij's dunkle hensigter, uden dog helt at kunne sætte ord på dem.

Netop i Diaghilev og Les Ballets Russes året 2009 – 100året for den første Hamburger Kunsthalle en stor udstilling med titlen "Tanz der Farben" eller "Nijinskij's Auge". Her kunne man stifte bekendtskab med en række avantgarde kunstnere fra det 20. århundredes første årtier, som alle havde et afsæt i dans, rytme, bevægelse og farve. Her var Léopold Survage og hans farverytmer fra 1913, Sonia Delaunay-Terks abstraktioner, Frantisek Kupkas smukke

musik-abstraktioner og Vladimir Baranov-Rossines rytmiske figurer. Herudover var der udstillet små 100 værker af Nijinskij, hvoraf langt den overvejende del tilhørte John Neumeier.

Også i dette tilfælde er der tale om en særlig dobbelthed. På den ene side har vi disse fascinerende, gådefulde og dristige abstrakte tegninger fra omkring 1918. Det er kunst – måske af en særlig

tybe, der kaldes "outsider" kunst eller "art brut", fordi vi har at gøre med en kunstner, der var mentalt syg. Det er, hvad det er. Og det er i hvert fald fortid. På den anden side har vi den meta kunst, som John Neumeier har skabt, blandt andet med baggrund i den samling af Nijinskij's tegninger, han ejer. Det er nutid.

Balletten "Nijinskij"

For John Neumeier var år 2000 det store Nijinskij år. Her skabte han efter mange overvejelser et af sine mesterværker, balletten "Nijinskij" med undertitlen "koreografiske tilnærmelser" – vist ved gæstespil af Hamborg Balletten på Det Kongelige Teater i 2002. Balletten var ikke en retlinjet biografisk skildring af en dansekarriere. Neumeier ville ikke én men i hvert fald mindst tre ting på én gang, nemlig en fremstilling af dan-

FAKTA

Litteratur:

Nijinsky legend och modernist – dansaren som förändrade världen. Dansmuseet, Stockholm 2000

L'Après-midi d'un Faune Mallarmé, Debussy, Nijinsky. Les Dossiers du Musée d'Orsay, Paris 1989

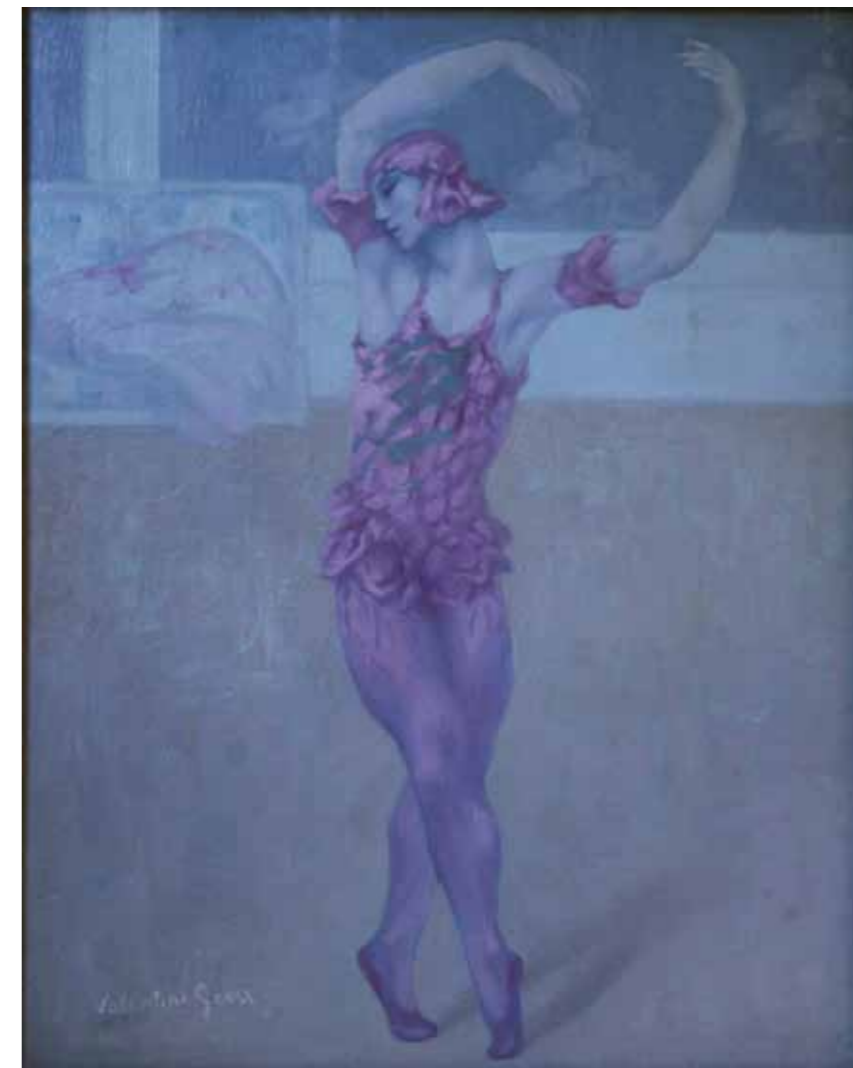
Le sacre du printemps de nijinsky. Les carnets du théâtre des champs-élysées, Paris 1990

Tanz der Farbe, Nijinskys Auge und die Abstraktion. Hamburg Kunsthalle 2009

Danser sa vie, Art et danse de 1900 à nos jours. Centre Pompidou. Paris 2011

Nijinskij, program fra gæstespil Hamburg Ballet. Det Kongelige Teater 2001/2

Dancing times, may 2013. Everything Nijinsky, interview med John Neumeier ved Jeanette Andersen.

Valentine Hugo: Valoslav Nijinsky in "Le Spectre de la Rose", Oil on wood, 1912. Foto: © Stiftung John Neumeier – Dance Collection

seren, såvel som koreografen og mennesket Nijinskij. Allerede i 1979 havde Neumeier skabt sin første Nijinskij ballet ved navn "Vaslav" – en relativ kort ballet, der med tiden har vokset sig større og større. Spørgsmålet for Neumeier blev, hvilket aspekt han skulle koncentrere sig om i forbindelse med en historisk person? Manden? Kunstneren? Eller?

Efterhånden stod det mere og mere klart for Neumeier: ingen af delene er tilstrækkelige eller egentlig relevante. Det afgørende er at skabe en "biografi over sjælen, en biografi over følelser og fornemmelser". Resultatet blev en ballet, der ikke er narrativ endside dokumentarisk. I stedet antyder Neumeier i sin ballet et utal af billeder, historier, episoder – en serie koreografiske tiltag til det enorme tema: Nijinskij.

Balletten begyndte så at sige i det

autentiske, idet vi ved åbningen af forestillingen er til stede i festsalen i Suvretta-Haus på Hotellet i St. Mouritz, hvor Nijinskij gav sin sidste optræden som danser. Fra dette afsæt i virkeligheden bevæger balletten sig i store bueslag og cirkelforløb ud i overgange af øjeblikke af erindringer og af forudannelser – af datid og fremtid – af alt det, Noverre sagde, man ikke kunne i dans, men som Nijinskij – og efter ham, John Neumeier, viser, at man alligevel – på trods af alt – godt kan.

"Nijinskij" er en meget personlig ballet, hvor Neumeier i den grad øser af det intime, intuitive samliv, han har med Nijinskij i form af den samling, han ejer. Som Erik Aschengreen skrev i forbindelse med sin anmeldelse af "Nijinskij" i Berlingske Tidende den 5. juli 2000: "John Neumeier lever hjemme med Vaslav Nijinskij, omgivet af tegninger, bil-

leder og statuetter i bronze, terracotta og porcelæn. Et livs kærlighed til og forståelse for mennesket og kunstneren Vaslav Nijinskij har han (nu) sat på scenen... Det er dansekunst, når den er størst".

Fortid er nutid!

Samleren og koreografen er et. Fortid er nutid! Ikke underligt at John Neumeier ikke er begejstret for at låne for meget ud. Samlingerne er ikke almindeligt offentligt tilgængelige. "Min samling er ikke blot en kunstsamling," siger John Neumeier. Det er et reservoir af informationer. Det er Neumeiers forskning – og som den grundige mand, han er, så er det alt i alt blevet til 45.000 genstande – og det skal, tro mig, nok engang blive offentligt tilgængeligt, men først når John Neumeier selv er blevet datid.